

Hittani tanulmányok.

Írta :

DR. VARGA BÉLA.

I. A hittan fogalma.

1. §. *A hittan helye a theologiai tudományok között.* A hittan az u. n. rendszeres theológiának központi disciplinája. Amint ismeretes, a theologiai tudománynak három ágát különböztetik meg, úgymint a rendszeres, a történeti és a gyakorlati theológiát. A hittan az első csoportba tartozik, de ha a theologiai tudományok egészét tekintjük, azt mondhatjuk, hogy az egésznek gyökere, kiindulása és egyúttal befejezője. A rendszeres theologia ismét két alapvető tanrészletre oszlik, az egyik a *hittan*, a másik az *erkölcstan*.

Magát a „hitet” vagy „vallást” (a két szót most egy értelemben használjuk, a továbbiak folyamán azonban különbséget kívánunk tenni a kettő között) két szempontból szokták tárgyalni a rendszeres theologia keretein belül. Az egyik a bölcsészeti szempont, a másik a szorosabb értelemben vett hittani szempont. Azt a tudományt, amelyik a hit és a vallás fogalmát és jelenségeit bölcsészeti szempontból tárgyalja: vallásbölcséletnek nevezik. A szoros értelemben vett hittani szempontból való tárgyalás neve: *hittan* (Glaubenslehre) vagy dogmatika.

A bölcsészeti szempontnak mindig egyetemesnek és tárgyilagosságnak kell lennie. Ebből következik, hogy a vallásbölcsélet a hitet, illetőleg a vallást, mint olyan jelenséget veszi figyelembe, amelynek egyetemes jelentősége van az egész emberiségre. Vizsgálja elsősorban azt, hogy a vallásos életnek általában milyen nyomait találjuk meg a különböző népek életében és ezekből általános érvényű elvi megállapításokat von le abban a tekintetben, hogy miféle jelentősége van a vallásnak az emberiség életében. Vizsgálja a vallásos életet lélektani szempontból és feleletet kíván adni arra, hogy az ember milyen magatartást tanusít, minő lelki átalakuláson megy át akkor, amikor vallásos. Ezért vizsgálat

tárgyává teszi a vallásos élményt a gyermekben és a serdülő korban, valamint a meglett korban feltűnő vallásos megnyilatkozásokat, továbbá az egyes és a közösség életében felmerülő vallásos fogalmakat és képzeteket. Másfelől pedig Istent, mint ideát, mint fogalmat kutatja s ennek értelmét és jelentőségét próbálja megközelíteni. Figyelemmel kíséri ezért az Isten fogalmának kialakulását az egyes lelkében, valamint a népek és nemzetek életében. Fölteszi a kérdést, hogy vajjon van-e értelme és értéke a vallásnak az emberiség életében s ha van, miben áll. A vallásnak ebből az egyetemes és általános szempontból való vizsgálata a vallásbölcselet tárgya.

Emellett van egy másik szempont, amelyből a hit és a vallás kérdései tárgyalhatók, ez a szorosabb értelemben vett hittani szempont. Szorosabb értelműnek ez utóbbit azért nevezzük, mert a hittan elsősorban a keresztény hit tartalmával, a keresztény hitigazságok tárgyalásával foglalkozik. A hittan tulajdonképpen nem egyéb, mint a keresztény hitigazságok rendszere. Természetes dolog, hogy itt is lehet a tárgyalást minél egyetemesebb szempontból kezelni. Azért lehet beszélni külön a keresztény hit bölcseletéről is. Az egész keresztény teológia a legtávolabbi időktől visszamenőleg át meg át van szöve filozófiai elemekkel egészen napjainkig, amikor azt tapasztaljuk, hogy mind a katolikus, mind a protestáns teológia állandóan felhasználja a bölcselet megállapításait s ezeket alkalmazza a ker. hit igazságainak megértésére és rendezésére. Erre a filozófiai álláspontra céloz *Hermann Vilmos*, a XX. sz. egyik legkiválóbb teológusa, amikor azt mondja, hogy a dogmatika feladata a keresztény vallásban levő általános érvényűt felmutatni s ennek alapján kiképezni a tiszta normatív tant. Ámde mi az, hogy általános érvényű?! A különböző teológiai rendszerek, más és más szempontból vizsgálva a kérdést, különböző módon keresik és találják meg a kereszténység általános érvényű igazságait. Az egyik erre, a másik arra helyezi a fősúlyt. Így a hittan mind szűkebb és szűkebb korlátok közé szorul és felekezeti válik. A történelem tényleg azt bizonyítja, hogy a hittan vagy a dogmatika mindig felekezeti jellegű volt. Így beszélhetünk katolikus, lutheránus, református vagy unitárius hittanról vagy dogmatikáról. A hittanban mindig a keresztény hitigazságok rendszerének egy sajátos kon-

strukciójával találkozunk. A hittan elsősorban felekezeti tudomány, szemben a vallásbölcselettel, amely nem felekezeti, nem is pusztán keresztény, hanem a vallásos hit egyetemes emberi megnyilatkozásain felépülő tudomány.

A hittan álláspontja a keresztény theológiában gyökerezik s attól függ, hogy valaki ebben milyen álláspontot foglal el. A filozófiai szempont itt nem uralkodó, hanem a keresztény theológiai álláspont igazolásának eszközéül szolgál. A hittan a keresztény hitről való tudásunk rendszeres kifejezője.

2. §. „*Hittan*“ és „*Dogmatika*“. Az előbbieken felváltva használtuk a dogmatika és hittan fogalmát. Szükséges, hogy ennek értelmét világosan lássuk. Schleiermacher, akitől kezdve számíthatjuk a *hittan* (Glaubenslehre) elnevezést, felváltva használja a két kifejezést, t. i. a *dogmatika* és a *hittan* kifejezéseket. A két elnevezés kezdetben egy jelentésű volt, ma is vannak olyanok, akik semmi különbséget nem látnak a két elnevezés között. Rade az ő „Glaubenslehre“-jében, amelynek első kötete 1924-ben jelent meg, azt mondja, hogy ő a *hittan* nevet használja, mert ez német szó, mert érthető, mert közvetlenebb, melegebb és megszokottabb. Hermann Vilmosnak posthumus műve 1925-ből a „Dogmatika“ nevet viseli. Azonban Rade, aki e műhöz előszót írt, megjegyzi, hogy a Hermann-féle dogmatikára épen úgy ráillik a hittan elnevezés is. Horst Stephan 1928-ban megjelent műve szintén a hittan nevet viseli, amely alá alcímnek mindjárt oda van téve „az evangélikus hit és annak világnézete“. Általában a legtöbb helyen, akár a dogmatika, akár a hittan nevet használják, mindjárt a címlapon ki van tüntetve, hogy melyik felekezet hittanáról, vagy dogmatikájáról van szó. Ez is igazolja azt a megállapításunkat, hogy a hittan mindig a keresztény theológia igazságainak speciális egyházi vagy felekezeti szempontból való tárgyalása.

Mélyebb megkülönböztetést kíván tenni a két elnevezés között Tavasz Sándor: Református Keresztyén Dogmatika című 1932-ben megjelent művében, ahol a 14-ik oldalon a következőket találjuk. „A különbség mindenek előtt abban áll, hogy a „hittan“ név magában rejt egy subjektív mozzanatot, a „dogmatika“ név pedig egy objektív mozzanatot. E két mozzanat pedig az evangéliumi kereszténység subjectív és objectív aspec-

tusaira néz, ennél fogva a két név, két elvi magatartást és két programot foglal magában. A „hittan” elnevezés involválja azt a meggyőződést, hogy az evangélium csupa subjectiv élmények és tapasztalatok summája; a „dogmatika” elnevezés az evangélium objectiv oldalára, a kijelentésre néz s magában foglalja, hogy az evangélium örökérvényű tények, igazságok summája. A hittan elnevezést mellőzzük, úgy mond, mert magában rejti azt a kísértést, mintha az evangélium valami subjectiv élmény lenne, amely az egyéni önkény szerint formálható, s változtatható, míg a dogmatika név érvényre juttatja azt az igazságot, hogy az evangélium nem valami egyéni tetszés és önkény által elcsavarható dolog, hanem örökérvényű valóság, amely olyan objectiv útmutatást és igazságokat rejt magában, amelyek az utolsó megoldások és az üdvösségre nézve tökéletesen elégségesek.”

Jól értjük a szerző intencióját, mely a dogmatika és hittan elnevezés éles megkülönböztetésében nyilatkozik meg, azonban nem osztjuk. A „hittan” kifejezés még nem foglalja magában azt, hogy az evangélium csupán subjectiv élmények és tapasztalatok summája; a hittan a keresztény hit igazságainak rendszere s mint ilyen, szükségképen és természeténél fogva objectivnek kell lennie s az evangélium igazságainak objectiv megismerésére indítania. Objectivitás nélkül nincs hittan. Igaz, hogy maga a szó (hit) bizonyos szubjectivitást feltételez, míg a „dogma” szó inkább az objectiv oldalra látszik utalni, ez azonban nem szabad, hogy megtévesszen. A hitről szóló „tan”-ban, szóval a hittanban a hitelvek subjectiv mozzanatai is objectiv szempontból vizsgálatnak. Viszont a dogmák sem egyebek, mint a hitnek értelmi kifejezésesei. Természetesen, ha a dogma alatt azt értjük, amit a szerző, t. i. az abszolút igazságot, az örökkévaló Igét, amely eschatologikus valóság s mint ilyen a theologiai tudomány tárgya nem is lehet, csak akkor, amikor az egyház theologiai tevékenysége folytán létrejövő dogmákban reálizálódik s lesz az emberi megismerés tárgyává, akkor megérthető a megkülönböztetés, amelyet szerző magában az elnevezésben tesz. Mihelyt azonban „dogma” alatt olyan tanokat értünk, amelyek valamely egyházi közösségben, a szélesebb rétegek között is elterjedtek, vagy ha a dogmán olyan „vallásos tantételt értünk, amely érvényességre tart igényt” (Rade), akkor a mélyreható különbség a dogmatika

és hittan elnevezés között elenyészik. Ezen a véleményen van Horst Stephan is említett Hittanában, ahol ez utóbbi nevet választja azért, mert a mai felfogáshoz találóbbnak és alkalmasabbnak találja. Mi is a hittan elnevezést fogadjuk el abból az okból, hogy a „dogma” szó értelmezése nagyon különböző s történetileg is, de a mai közfelfogásban is sok mellékjelentéssel van túlterhelve, ami a dogmatika elnevezés esetén zavaró reminiscenciákat kelthet. Az elnevezés maga azonban, ismételjük, nem kíván prejudikálni semmiféle tekintetben a tárgyra vonatkozólag, amely ennek a disciplinának tartalma, nevezzék akár dogmatikának, akár hittannak.

3 §. *Normatív tudomány-e a hittan?* További kérdésünk az, hogy vajjon a hittan normatív tudomány-e? Helyes-e az a felfogás, hogy a hittannak arra kell felelnie: mit kell hinnünk; az erkölcsstannak pedig arra; mit kell cselekednünk. Eszerint a hittan tételei ép oly kötelezők valakire nézve, mint az erkölcsstan normái. A kérdés nem ilyen egyszerű. Az erkölcsstannál eljutottunk odáig, hogy nagyjában mindenki tudja, mi erkölcsös és mi nem. Az erkölcsi törvénynek ismerjük legalább is olyan formai megfogalmazását, amelynek kötelező voltát, egyetemes és mindenkire vonatkozó érvényét senki kétségbe nem vonhatja. Az erkölcsi törvény előtt meg kell hajolnia a legmakacsabb és legszélsőségebb individuálistának is. Itt nincs alku, nincs kitérés. Az erkölcsi törvényt követnem kell, akár tetszik nekem, akár nem. Ha föléje helyezem magam, megsemmisülök, ha nem is realiter, de erkölcsileg. Az erkölcsi megsemmisülés pedig több és súlyosabb, mint az anyagi megsemmisülés.

Másként áll a helyzet a hit világában. Itt sokkal nagyobb szerepe van az individuálitásnak. Ha van valami a világon, ami szorosán hozzá van tapadva az egyén lelki világához, akkor ez a hit. Egyetemes normákat előírni az ember számára, hogy mit higgyen, a legnehezebb dolog, noha nem lehetetlen. Megtette ezt a katolikus egyház, amely a maga kizárólagosnak hirdetett igazságát feltétlen normául állítja oda mindenki számára. A katolikus eljárásnak több tekintetben sikerült is egy objektív rendszert alkotnia anélkül, hogy az egyén sajátos individuális hitét megsemmisítette volna. A katolikus hívő a maga egyéni hitét az egyház normatív hitelvein, dogmáin keresztül éli ki s a kettőt összhangba

hozva, harmonikus egységet tud teremteni köztük a maga számára. Az egyes itt örvend a maga alárendeltségének s kívánja az objektív hatalmat, amely őt vonzó erejével magához vonzza. Így olvad fel az individuálitás egy föléje emelt objektív hatalomban, az egyházban, s annak tanításaiban.

A protestantizmusban ez másként van. A hit egyéni természetű sokkal inkább előtérbe nyomul és érvényesülni igyekszik az objektív hatalmakkal szemben, nemcsak az egyházzal, hanem a szentirással szemben is, amennyiben annak tartalmát és igazságait egyéni meggyőződése szerint magyarázhatja. Egyéni hitét nem rendeli alá feltétlenül semmiféle tekintélynek. A külső auktoritativ tényezők mellett jelentékeny szerep jut itt a belső tényezőknek, a lelkiismeretnek; a kettő egymást kiegészíti. Azért mondja *Wobbermin* (*Systematische Theologie*. I. 145.) hogy az evangélikus dogmatikának nem szabad normatív tételket megszabnia olyan értelemben, mintha ezeknek az egyes absolute és feltétlenül alá kellene, hogy vesse magát.

Ennek ellenére a protestánsoknál is jelentek meg a múltban és a jelenben is dogmatikák, vagy hittanok, amelyek igyekeznek leszögezni, tisztázni, a tudomány eszközeinek igénybevételével kifejezni a maguk objektív álláspontját a keresztény hitigazságok rendszerezésében.

Bármennyire objektív és normatív kíván is lenni valamely hittan, tételeinek normatív volta nem vetekedhetik az erkölcsi törvény normatív természetével. Ez utóbbi ugyanis egyetemes és föltétlen. A hittanok normái azonban részlegesek, csak azok részére normatívok, akik azt elfogadják, magukénak vallják s egyéni hitükkel és lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek tartják. Míg tehát az erkölcsi törvény normatív volta föltétlen, a hittanok normáitivitása föltételezett, mert függ az illető hitbeli álláspontjától és meggyőződésétől. A hittan elsősorban, amint a régi megjelölés is kiemeli: *theologia teoretica*, szemben a *theologia practica*-val; a keresztény hit elmélete. Gyakorlati, normatív jelentősége akkor lesz valósággá, mikor valaki magára nézve kötelezőnek elismeri.

Méltán merülhet fel ez álláspontnál az az aggodalom, hogyha a hit maga annyira individualis, akkor a hittan csak individualis meggyőzések kifejezője lehet. Ez azonban tévedés. A hit terü-

letén is vannak igazságok, melyek szükséges előfeltételei annak, hogy a hitről beszélhessünk. A keresztény hitnek megvannak azok a kétségbe nem vonható igazságai, amelyek nélkül a keresztény hit el nem képzelhető. A múlt század, Schleiermacher kezdeményezésén indulva, nagy erővel vetette reá magát a kereszténység „lényegének” pontos kidolgozására. Eredetileg maga a reformáció is ennek a problémának a megoldását kereste. A hittannak kétségtelenül arra kell törekednie, hogy a keresztény hit-tartalmat minden egyoldaluságtól és előítélettől megtisztítva és felszabadítva, lehetőleg a maga teljességében megragadja s Jézus szellemének intuitív megértése alapján rekonstruálja és megélje. A keresztény hit objektív igazságai fölül állanak az egyéni élmény esetlegességein. Ezeknek az objektív igazságoknak a kriteriumát nem rajtuk kívül, tehát nem az egyéni megítélésben kell keresni, hanem önmagukban. Mindennek, ami egyszer igazság, önmagában és önmagáért kell helyt állania; ez vonatkozik a hit igazságaira is. Nincsen hittan hitelvek, igazságok és meggyőződések nélkül. Ezeknek kiemelése és tudatossá tétele minden hittan legfőbb feladata. Az, hogy valaki elfogadja-e vagy nem a maga számára, ez nem csökkenti a hittani kutatásnak és a hittani igazságnak belső értékét.